

Həsənova R.Ş.¹, Əsgərov F.Ş.²

^{1,2}AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
¹rahasanova@gmail.com, ²firudinasgarov@gmail.com

“YIRTICI” JURNALLARI XARAKTERİZƏ EDƏN XÜSUSİYYƏTLƏRİN İDENTİFİKASIYASI

Məqalədə beynəlxalq elmi jurnallarda məqalə dərci və bununla bağlı olan problemlər, tədqiqatçının elmi jurnal seçərkən diqqət yetirəcəyi əsas məqamlar, müəlliflərin rastlaşdığı “tələ”lər araşdırılır. Son illər kibercinayətkarlar tərəfindən bir alət kimi istifadə olunan “yirtici” və “oğurlanmış” jurnallar haqqında məlumatlar, nümunələr və onları aşkar etmə üsulları təklif olunur. Burada həmçinin tədqiqatçının həssas fərdi məlumatlarının oğurlanması kimi faktlar da öz əksini tapır. Cinayətkarlar tərəfindən hansı jurnalların hədəf olaraq seçilməsi ehtimalları şərh edilərək, “yirtici” jurnal və nəşriyyatların tələsinə düşməmək üçün diqqət edilməli məqamlar göstərilir. Müvafiq sistemin işlənməsinin aktuallığı əsaslandırılır və bu istiqamətdə təkliflər verilir.

***Açar sözlər:** impakt faktor, beynəlxalq akademik baza, yirtici jurnal, yirtici nəşriyyat, oğurlanmış jurnal, lazımsız jurnal, saxta jurnal, yirtici jurnalların “tələsi”.*

Giriş

Akademik verilənlər bazası elmi təşkilatları, tədqiqatçıları, məqalələri, onlara olan istinadları indeksləşdirən, bu istinadların kəmiyyət göstəricilərini – ümumi istinadların sayını, h-indeksini və s. təqdim edən elmi nəşrlərin referativ verilənlər toplusudur. Bu akademik verilənlər bazası jurnallar, məqalələr, xülasələr, dissertasiyalar və hesabatların toplusundan ibarətdir. Tədqiqatçının elmi fəaliyyətinin nəticələrini məqalə formatında beynəlxalq elmi jurnallarda dərc etdirməyinin müxtəlif səbəbləri mövcuddur: elmi nəticələri müzakirəyə çıxartmaq, beynəlxalq elmi cəmiyyətdə tanınmaq, beynəlxalq akademik bazalarda yer tutmaq, qiymətləndirmə sistemlərində çəkiyə malik olmaq (*h*-indeksi, *g*-indeksi, *i10*-indeksi və s.) və s. Məqalə dərc etdirmək üçün jurnalın məhz etibarlı beynəlxalq mənbədən seçilməsi o qədər də asan deyil. Məlumdur ki, beynəlxalq bazalarda təmsil olunan impakt faktorlu jurnallarda məqalə dərcinə çox sərt tələblər qoyulur. Hətta bu jurnalların beynəlxalq bazalarda qiymətləndirilməsi üçün ümumiləşdirilmiş və hər kəs üçün açıq olan ciddi tələblər mövcuddur. Aşağıda onlardan bəziləri sadalanmışdır:

- Jurnal dövrü nəşrə malik olmalıdır (ən azı ildə 1 dəfə çap olunmalı, dövrilik tezliyinin bərabərliyi gözlənilməli, ISSN nömrəsinə malik olmalıdır);
- Beynəlxalq auditoriya üçün oxunaqlı olmalıdır (ədəbiyyat siyahısı Roman şrifti ilə yazılmalı, ad və xülasə mütləq ingilis dilində verilməli, tam mətn isə istənilən dildə çap oluna bilər və jurnalın ingilis dilində də fəaliyyət göstərən veb saytı olmalıdır);
- Nəşrlərin ümumi tirajı yüksək olmalıdır;
- Müəlliflərin, redaksiya heyətinin beynəlxalq müxtəlifliyi gözlənilməlidir;
- Nəşr etikasına riayət olunmalıdır (istifadə olunmuş ədəbiyyata istinad və s.).

Təbii ki, mövcud elmi jurnalların bəziləri bu cür tələblərə tam cavab verə bilmir. Məhz buna görə də bəzi jurnalların məqsədi elmilikdən yayınmaq və fırldaqçılıq yolu ilə daha çox mənfəət əldə etməkdir.

Burada aşağıdakı kimi terminlərdən istifadə olunacaq:

“Yirtici” jurnal (ing. “*Predatory*” journals) – müəllifdən ödəniş tələb edən, əvəzində isə həqiqi jurnalın göstərdiyi redaksiya və nəşriyyat xidmətlərini göstərməyən jurnaldır.

“Oğurlanmış” jurnal (ing. “*Hijacked*” journals) – cinayətkarlar tərəfindən pul qazanmaq məqsədi ilə çox vaxt onlayn nəşr olunan və adı əsl jurnalın adına yaxın olan jurnaldır.

“Saxta” jurnal (ing. “fake” journal) – bədniyyətli üçüncü şəxs tərəfindən hər hansı qanuni akademik jurnalın saxta veb saytı yaradılan jurnaldır.

Elmi mühitdə kibercinayətkarlığın yeni aləti

Son araşdırmalar onu göstərir ki, kiber cinayətkarlar oğurlanmış və yırtıcı hesab olunan elmi jurnallardan bir alət kimi istifadə edirlər. Bu isə elmi məqalələrin müəlliflərinin, onların təmsil etdiyi elmi müəssisə və təşkilatların informasiya təhlükəsizliyinin pozulmasına gətirib çıxarır. Açıq əlyətər jurnallarda saxtakarlar tərəfindən müəlliflərə hücum çox vaxt yalnız maliyyə xarakteri daşıyır. Onlar müəlliflərin elektron poçt ünvanlarının siyahısını hazırlayıb yalançı məktublar göndərirlər. Bu elektron poçt ünvanlar açıq əlyətər jurnallardan xüsusi hazırlanmış proqram vasitəsilə toplanır. Elektron poçt ünvanlarının siyahısı hazır olduqdan sonra kibercinayətkarlar müəlliflərə saxta hesab-faktura və ya fişinq veb saytlar göndərərək onları aldatmağa çalışırlar. Bu həqiqətə uyğun olmayan məktublarda çoxunda onlar böyük mükafat söz verir, biznesin yeni imkanları haqqında danışır və potensial “qurban”ları haqqında daha çox informasiya əldə etməyə çalışırlar. Sonra əldə etdikləri informasiyalardan müəllifə yönələn hiylənin növbəti mərhələsində istifadə olunur. Oğurlanmış və yırtıcı jurnalların “tələ”si elm dünyasında müəllifin informasiya təhlükəsizliyinə yönəlmiş yeni tip hiylə hesab olunur. Bu tip saxtakarlıqla mübarizə aparmaq üçün müəlliflər belə məktublara ümumiyyətlə əhəmiyyət verməməli, bundan başqa elektron məktuba əlavə olunan .html, .jar, .exe, .xml tip faylları açmalı deyillər. Fişer zərərli proqram təminatı yarada bilər ki, bu da informasiya oğurlamaq üçün “qurban”ın əməliyyat sistemini yoluxdura bilər [1,2].

Elmi jurnalları necə seçməli?

Tədqiqatçı, xüsusilə də yeni fəaliyyətə başlayan tədqiqatçı üçün beynəlxalq akademik bazalarda təmsil olunan elmi jurnallarda məqalə çap etdirmək adətən çətin olur. Çünki tədqiqatçı buna kifayət qədər zaman və maliyyə sərf etməli olur. Bəzən tədqiqatçılar asan üsulla qısa müddətdə məqalə dərc etdirmək üçün alternativ yol axtarmağa başlayırlar ki, bu da öz növbəsində onları “yırtıcı” jurnalların tələsinə salır.

Məqaləni hansı jurnallarda çap etdirməli olduğunu dəqiqləşdirmək üçün tədqiqatçı etibarlı mənbələrdən istifadə etməlidir. Məsələn: *SCImago Journal Ranking*, *Ulrich’s Periodical Directory*, *Directory of Open Access Journals*, *Journal Citation Reports*, *Cabell’s Online Directory*, *Lamp’s Journal Ranking Site* kimi bazalara müraciət etmək daha etibarlı hesab olunur.

Jurnalı seçərkən həm də yuxarıda sadalanan beynəlxalq akademik bazaların elmi jurnallara qoyduğu tələblərə diqqət yetirmək lazımdır. Burada ən vacib məqamlardan biri jurnalın hansı elmi sahəni əhatə etməsini araşdırmaqdır. Bu konkret bir elm sahəsi olmalı və ya yaxın elm sahələrini əhatə etməlidir. Əgər jurnal müxtəlif istiqamətlidirsə və ya bütün elm sahələrini əhatə edərsə ehtiyatlı olmaq lazımdır. Jurnalın saytında redaksiya heyəti haqqında məlumat və əlaqə vasitələri əks olunmalıdır. Bu cür məlumatların olmaması müəllifdə jurnalın əsl olmasına şübhə oyatmalıdır. Jurnalın saytıdan qeydiyyatda olduğu beynəlxalq akademik bazalara birbaşa istinad olmalı və bu istinadların həqiqiliyi yoxlanmalıdır. Məqalənin çap edilmək üçün qəbul olunma tarixi, rəy müddətinin həqiqətə uyğun olması da yoxlanılmalıdır. Ən çox rast gəlinən uyğunsuzluqlardan biri də dövrü nəşrin eyni çap tezliyinə malik olmaması və ədəbiyyat siyahısının Roman (latin) əlifbası ilə verilməməsidir.

“Yırtıcı” jurnallar

“Yırtıcı jurnallar” ifadəsini ilk dəfə amerikalı kitabxanaçı, Kolorado Denver Universitetinin dosenti Cefri Bill istifadə etmişdir. O, bu cür jurnalları 2008-ci ildən etibarən analiz etməyə başlamışdır. Buna səbəb isə ona jurnalların elektron ünvanlarından redaksiya heyətinə dəvət haqqında külli miqdarda şübhəli elektron məktublarda gəlməsi idi. Bu məktublarda çoxsaylı qrammatik səhvlərin mövcudluğu onun diqqətini çəkmişdi. Həmin vaxtdan etibarən o, mütəmadi olaraq yenilənən, böyük ehtimalla “yırtıcı” hesab olunan jurnalların “qara” siyahısını

hazırlamağa başladı. Jurnalların *Scopus* və *Web of Science* kimi beynəlxalq akademik bazalar tərəfindən “ağ” və ya “qara” siyahıya daxil olması yoxlanılır, onların bazada qalması və ya çıxarılması haqqında qərar qəbul edilir. C.Billin hesablamalarına görə mövcud jurnalların 25%-i “yırtıcı” hesab olunur. 2011-ci ildə bu siyahıda cəmi 18 jurnalın adı olduğu halda, 2016-cı ildə bu rəqəm 923-ə çatmışdır. 2017-ci ilin əvvəlində isə siyahıda artıq 1155 nəşriyyatın və 1294 jurnalın adı var idi [3–6].

Beynəlxalq elmi ictimaiyyətdə “yırtıcı” jurnalların qurbanlarına nümunə kimi bir neçə faktı sadalamaq mümkündür. Məsələn, *DOAJ* bazasında olan 9822 jurnaldan 904-ü “yırtıcı” jurnalların siyahısındadır. *Ulrichsweb* siyahısında 3218 yırtıcı jurnaldan 281-i müstəqil fəaliyyət göstərən jurnallardır, yəni bu jurnallar heç bir nəşriyyat tərəfindən çap edilmir, qalanları isə yırtıcı nəşriyyatlar tərəfindən çap olunub. Son araşdırmaların nəticəsində aşkar olunmuşdur ki, 405 yırtıcı jurnalın hər birində çap olunmuş məqalələrin heç olmazsa biri *Scopus* bazasında indeksləşmişdir. 2004-2015-ci illər ərzində *Scopus* bazasında 306000 sənəd aşkarlanmışdır ki (bu illər ərzində *Scopus*-da mövcud sənədlərin 1.2%-ni təşkil edir), onlar hal-hazırda yırtıcı hesab olunan jurnallarda çap olunub. Belə ki, 2004-cü ildə *Scopus*-da indeksləşən 2000 sənəd yırtıcı jurnallarda çap olunmuşdursa, 2015-ci ildə bu göstərici 60000-ə çatmışdır. 2013-2015-ci illərdə *Scopus*-da mövcud yırtıcı sənədlərin (müstəqil jurnal və nəşriyyat tərəfindən çap olunan) ölkələr üzrə paylanmasına görə, ilk üçlüyə Albaniya, Qazaxıstan və İndoneziya ölkələri daxildir. Regionlar üzrə paylanmaya görə, ilk yerləri Qərbi Asiya, Şimali Afrika, Mərkəzi Asiya və Avropa ölkələri tutur. Statistika görə, yırtıcı nəşriyyatlar tədqiqat qiymətləndirmə mexanizmləri mövcud olmayan, orta gəlirli Asiya və Şimali Afrika ölkələrinə daha ciddi təsir göstərə bilirlər. Bununla yanaşı Mərkəzi Avropa ölkəsi olan Çex Respublikası da bu təhlükəyə məruz qalmış, 2010-2015-ci illər ərzində bu ölkədən olan müəlliflərin *Scopus* bazasında indeksləşmiş 1242 məqalələri yırtıcı jurnallar tərəfindən nəşr edilmişdir. 2011-2014-cü illər Qazaxıstanda aparılan araşdırmaların nəticələrinə görə *Scopus* bazasında nəşr olunmuş məqalələrin 40%-i bu bazadan çıxarılan “yırtıcı” hesab olunan 3 jurnalda nəşr olunmuşdur [9].

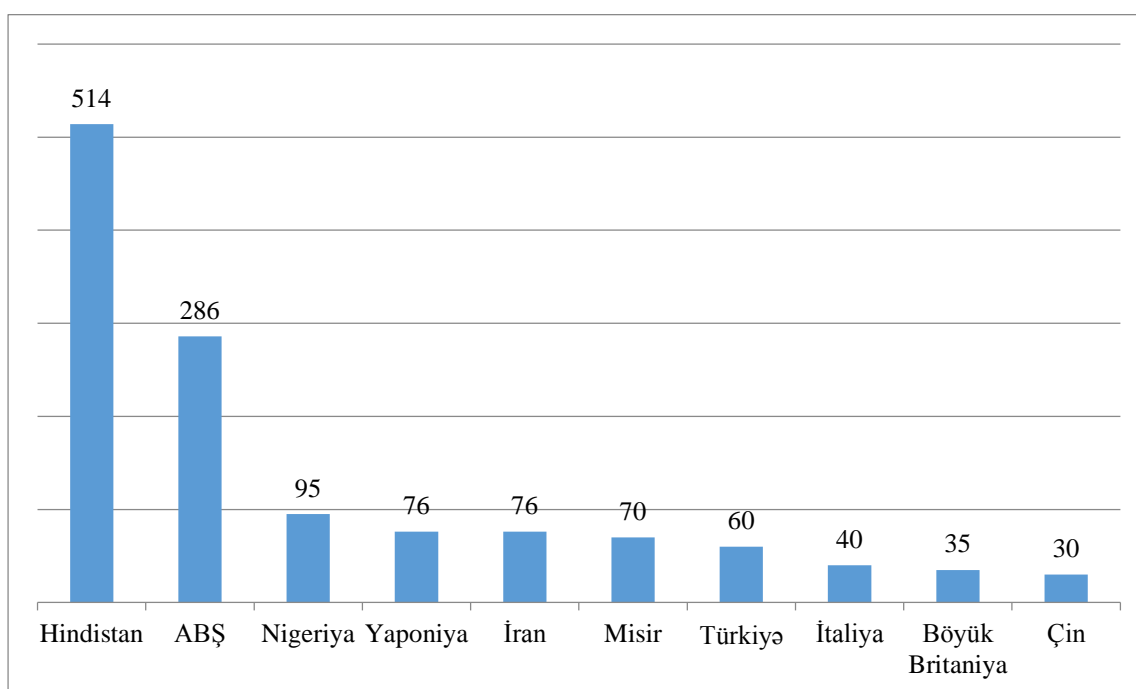
Rusiya Elmi İstinad İndeksinə (*PIHII*) daxil olan jurnallardan 300-ü saxta hesab olunaraq, siyahıdan çıxarılmışdır. *PIHII* bazasına “əhəmiyyətsiz” jurnalları (“мусорные” журналы) daxil etdiyinə görə uzun müddət elmi cəmiyyətlər tərəfindən tənqid hədəfində olmuşdur. Redaksiya tərəfindən oxunmayan, plagiatlığı yoxlanılmayan, sifarişlə yazılmış, köçürülmüş, yalançı elmi məqalələrdən istinadların süni şəkildə artırılması üçün istifadə olunmuşdur. “Əhəmiyyətsiz” jurnallar isə bunu yüksək gəlirli biznesə çevirmişlər. Rusiyada 2013-cü ildə fəaliyyətə başlamış “Dissernet” şəbəkə cəmiyyəti “əhəmiyyətsiz” jurnalların parametrlərinin Ali Attestasiya Komissiyası siyahısına daxil olan jurnalların parametrlərindən fərqlənən cəhətlərini sadalamışdır. Bu cəmiyyətin *PIHII* elmi bazasında apardığı ilk yoxlama işləri 344 adda “əhəmiyyətsiz” jurnalın bazadan çıxarılması ilə nəticələnmişdir [10].

Yırtıcı jurnallarda 103 fərqli ölkənin müəllifləri tərəfindən çap etdirilmiş 1907 məqalənin ölkələr üzrə paylanması göstərir ki, bu cür məqalələr daha çox orta və yüksək gəlirli ölkələri təmsil edən müəlliflərə məxsusdur (şəkil 1).

Bəzən yırtıcı jurnalların asanlıqla aşkarlanması mümkündür. Yırtıcı jurnalları xarakterizə edən bəzi xüsusiyyətlər və əlamətlər aşağıda verilmişdir:

- məqalələrin qısa müddətdə qəbul edilməsi;
- saytlarda jurnal haqqında məlumatların (redaksiya şurasının üzvləri, əlaqə və s.) olmaması;
- sürətli resenziya və məqalənin qısa zamanda nəşri;
- jurnalda müəllif üçün tərtib olunmuş tələblərin tam ödənilməməsi: bəzən açar sözlərin sayı, xülasə, ədəbiyyat siyahısının transliterasiyası və s. jurnalın tələblərinə cavab vermədiyi hallarda məqalələr çap olunur;
- tanınmış jurnalların adı və ya veb saytının simulyasiyası;

- jurnalın mövzu üzrə əhatə dairəsinin həddindən artıq geniş olması (məs., *International Journal of Philosophy and Social Sciences*, *Global Journal of Pharmaceutical Sciences and Education*, *Journal of Applied Mathematics and Fluid Mechanics* və s.);
- tanınmış jurnalların məqsəd və təyinatlarının olduğu kimi mənimsənilməsi (məsələn, *The Global Journal of Academic Librarianship – Journal of Academic Librarianship*, *The International Journal of Librarianship and Administration – Journals of Librarianship and Information Science*);
- tanınmış jurnalların adlarının qarşısına yalnız “*International*” və “*Global*” kimi sözlər əlavə etməklə yeni jurnalların yaradılması (məsələn, *International Journal of Applied Physics – Journal of Applied Physics (IEEE)*)
- dil problemi (məqalədə təsvir olunan cədvəllərin, sxemlərin tələb olunan dildə təqdim olunması).

Şəkil 1. 2013-2015-ci illərdə yırtıcı jurnallarda dərc edilmiş məqalələrin ölkələr üzrə paylanması

“Yırtıcı” nəşriyyatlar

“Yırtıcı” nəşriyyatlar (ing. “*Predatory*” *publishers*) aşağıdakı əlamətlərlə təyin edilir [11]:

1. Redaksiya heyəti:

- nəşriyyat sahibi çap etdiyi bir və ya bir neçə jurnalın redaktoru olur;
- jurnala bir neçə baş redaktor təyin olunur;
- baş redaktor, redaksiya heyəti, rəyçilər haqqında heç bir informasiya mövcud olmur (məsələn, fəaliyyət göstərdiyi təşkilatın adı);
- iki və ya daha artıq jurnal eyni redaksiya heyətinə malik olur;
- jurnalların redaksiya heyətləri üzvlərinin sayının az olması (adətən 2 və ya 3 sayda üzv olur). Siyahılarına uydurulmuş redaksiya heyəti üzvlərinin və ya razılığı alınmamış bəzi alimlərin adlarını daxil edirlər. Onlar həmçinin görkəmli tədqiqatçıların yalnız adlarının redaksiya heyətinə daxil edilməsi üçün razılıqlarını alırlar;
- beynəlxalq jurnal adlanmasına baxmayaraq redaksiya heyəti üzvləri arasında demək olar ki, coğrafi müxtəliflik;

- gender bərabərliyinin gözlənilməməsi, yəni redaksiya heyətinə qadın üzvlərin demək olar ki, daxil edilməməsi.

2. Biznesin idarəedilməsi:

- nəşriyyat əməliyyatlarının şəffaf olmaması; nəşriyyatın informasiyanı rəqəmli saxlama siyasəti və təcrübəsi olmadığından, onun fəaliyyəti dayandırıldıqdan sonra bütün kontent internetdən silinmiş olur;
- nəşriyyat çox sayda jurnallarla əməliyyatlara başlayır, belə ki, onların veb səhifələrini tez bir zamanda yaratmaq üçün ümumi şablondan istifadə edir;
- əvvəlcədən müəllifə məqaləsinin çapı müqabilində alacağı qonorar haqqında məlumat vermir, müəllifdən yalnız məqalənin çap etdirilməsini istəyir;
- PDF fayllarını bloklayırlar, bu işə plagiatlığı yoxlamağı çətinləşdirir.

3. Tamlıq:

- jurnalın adı onun məqsədinə uyğun gəlmir;
- jurnalın adı onun mənsəyini əks etdirmir (məsələn, adında “Kanada” və ya “İsveçrə” sözləri olan jurnalın nə nəşriyyatı, nə də redaktoru Kanada və ya İsveçrədən olmur).
- özlərinin spam məktublarında və ya saytlarında iddia edirlər ki, jurnallarının impakt faktoru (*Thomson Reuters*) mövcuddur və ya “saxta” impakt faktor xidmətləri tərəfindən verilən hər hansı göstəricilərə malikdir;
- nəşriyyat yalandan iddia edir ki, onun kontenti beynəlxalq bazalarda indeksləşir və ya siyahısında bir neçə internet resursunu indeksləşmə bazası kimi qələmə verir (Məsələn, *Google Scholar* axtarış sistemini);
- nəşriyyat müəllifləri qiymətləndirmədən onlara jurnalda rəyçi olmağı təklif edir;
- bunlardan başqa yırtıcı nəşriyyatlarda aşağıda sadalanan hallara rast gəlinə bilər;
- artıq başqa yerlərdə çap olunmuş məqalələri çap edir;
- əsasən inkişaf etmiş qərb ölkələrinin adından istifadə olunur (məsələn, saytın əlaqə bölməsində ABŞ-na məxsus elektron poçt ünvanı verilir);
- təqdim olunmuş məqalənin minimal redaktəsini, korreksiyasını tələb edir;
- elmi olmayan məqalələri çap edir;
- “Bizimlə əlaqə” bölməsində yalnız elektron poçt ünvanı qeyd olunur və bununla da nəşriyyat öz yerini gizlətməmiş olur.
- bu cür nəşriyyatlar adətən çoxlu sayda jurnal nəşr edirlər. Məsələn:
  - *Academic and Scientific Publishing* – 355 jurnal;
  - *Scientific Research Publishing* – 351 jurnal;
  - *International Scholars Journal* – 343 jurnal.

“Oğurlanmış” jurnallar

Bəzən “yırtıcı jurnal” termini ilə yanaşı “oğurlanmış jurnal”, “lazımsız” jurnal (ing. “junk” *journal*), “saxta” jurnallar terminləri də istifadə olunur. Burada məqsəd tədqiqatçıların məqalələrini ödəniş müqabilində tez bir zamanda onlayn çap etdirməkdir. 2011-2012-ci illərdə kibercinayətkarlar onlayn versiyası olmayan jurnalların adından istifadə edərək saxta veb saytlar yaratmağa başladılar. İlk oğurlanmış jurnal İsveçrədə çap olunan *Archives des Sciences* adlı jurnal olmuşdur. Rəsmi jurnalın redaktorları bu haqda məlumat aldıqdan sonra onların fəaliyyətini dayandırmağa çalışsalar da heç bir nəticə verməmişdir. Bu yalançı sayt çoxistiqamətli *Archives des Sciences* jurnalının elektron variantı kimi özünü təqdim edir və 1971-ci ildən Cenevrənin Fizika və Tarix Cəmiyyəti tərəfindən çap edildiyi məlumatını yayır.

Statistikaya görə 2012-2013-cü illər ərzində 20-dən çox elmi jurnal oğurlanmışdır. Bir çox hallarda saxtakarlar öz qurbanlarını konfrans materialları vasitəsilə tapıb onların e-poçtuna məqalə çap etdirmək haqqında dəvət məktubu göndərirlər. Kibercinayətkarlar daha çox baxımsız

jurnalları, yəni saytı mütəmadi yenilənməyən, həmçinin domen adının fəaliyyətinə görə illik ödəniş edilmədiyi üçün dondurulan saytlı jurnalları ələ keçirirlər.

Nəhəng elmi nəşriyyatlardan biri olan *Elsevier* bazasına 2000-2005-ci illər ərzində tibb elmləri üzrə 6 oğurlanmış jurnalın adı daxil edilmişdir: *Australasian Journal of General Practice*, *Australasian Journal of Neurology*, *Australasian Journal of Cardiology*, *Australasian Journal of Clinical Pharmacy*, *Australasian Journal of Cardiovascular Medicine* və *Australasian Journal of Bone & Joint*. Belə ki, bu jurnallar özlərini dövrü tibbi jurnallar kimi qələmə verirdilər və onları maliyyələşdirən əczaçı şirkətlərin adları gizli saxlanılırdı. Bu faktdan sonra *Elsevier* nəşriyyatı mütəmadi olaraq jurnalların bazadaxili qiymətləndirməsini həyata keçirir. Merk (*Merck*) əczaçı şirkəti tərəfindən maliyyələşdirilən “*Australasian Journal of Bone and Joint Medicine*” jurnalı ilə əlaqəli ittihamlar onunla izah olunurdu ki, bu jurnalda çap olunan məqalə və tezislər yalnız “Merk” şirkətinin məhsullarına istinad edirdi (yalnız bu şirkətin məhsullarını reklam edirdi). Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, bu jurnalların adları bilərəkdən mövcud rəsmi jurnalların adlarına yaxın seçilir. Bu nəşrlər *Elsevier* nəşriyyatının Avstraliyada 2000-2005-ci illərdə *Excerpta Medica* adı altında fəaliyyət göstərən ofisi tərəfindən nəşr edilmişdir [7-9].

Oğurlanmış jurnalları tədqiq edərkən məlum olmuşdur ki, Səudiyyə Ərəbistanında kompüter və informatika elmləri üzrə dosent (Malayziya Universitetinin fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsini almış) və onun Pakistanlı komandası (*Word Press* mütəxəssisləri) azı 6 jurnal oğurlamışlar: *Journal of Technology*, *BRI's Journal of Advances in Science and Technology*, *MAGNT Research Report*, *Scientific Khyber*, *Saussurea* və *Texas Journal of Science* (bu jurnal üçün yaradılmış 4 saxta saytın biri onlara məxsusdur). Oğurlanmış jurnalların veb saytlarının domen adları qeydiyyatdan keçirilərkən saxta ünvan kimi Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, saxta şəxs kimi “*James Robinson*” təxəllüsü qeyd edilmiş və sonradan bu kibercinayətkarın 20-dən çox elmi jurnal oğurladığı məlum olmuşdur (*Journal of Balkan Tribological Association*, *Scientia Guaianae*, *Journal of American Medical Association*, *Cadmo*, *Entomon*, *Italianistica*, *Revue scientifique et technique*, *Kardiologiya*, *Agrochimica*, *Terapevticheskii Arkhiv*, *AMA*, *Tekstil*, *Fauna Rossii I Sopredel Nykh Stran*, *Azariana*, *PSR Health Research Bulletin* və s.). Bundan başqa “*Ruslan Boranbaev*” təxəllüsü ilə tanınan avropalı kibercinayətkar akademik dünyada ilk oğurlanmış *Archives des Sciences* jurnalının saxta versiyasının müəllifidir. O, həmçinin 2011-ci ilin avqust ayında elm dünyasında ilk dəfə 3 oğurlanmış (“*Science series data report*”, *Innovaciencia* və “*Science and nature*”) və 7 saxta jurnalı “*Science record journals*” adı altında birləşdirmişdir. Bu kibercinayətkarın dahi olduğunu göstərmək üçün onu “oğurlanmış jurnalların kralı” adlandırmaq olar, belə ki, 2015-ci ildə Fransada yerləşən serverdə saxta “*Web of Sciences*” portalını yaradaraq, “oğurlanmış” jurnallarda məqalə çap etdirmək üçün müəlliflərə dəvət məktublarının avtomatik yayılmasını həyata keçirən spam yayım mexanizmi hazırlamışdır. O, həmçinin müəlliflərin məqalələrinin çapı müqabilində onlayn ödəniş etmələri üçün bir neçə veb portal yaratmışdır. Cədvəl 1-də bəzi jurnalların orijinal və oğurlanmış adları (veb saytları) qeyd edilmişdir [7].

Cinayətkar bu cür jurnalları seçərkən aşağıdakılara əsaslanır:

- nüfuzlu, lakin az tanınmış jurnallar daha asan oğurlanır və cinayətkarlar adətən bir jurnal nəşr edən nəşriyyatlara daha tez-tez müraciət edirlər;
- ingilisdilli olmayan ölkələrdə nəşr olunan elmi jurnalları hədəf seçirlər;
- *Web of Science* bazasında indeksləşən və yüksək impakt faktoru olmayan jurnalların adını oğurlayırlar;
- veb saytı olmayan jurnalları tələyə salmaq daha asan olur;

Bu cür jurnalların veb-səhifələrinin yaradılmasında isə adətən aşağıdakı hiylələrdən istifadə olunur:

- cinayətkarların seçdiyi domen adları konkret ölkəyə məxsus olmur, adətən “.org” sonluğu ilə bitir. Bu isə həmin jurnalın konkret olaraq hansı ölkəni təmsil etdiyini və beləliklə, cinayətkarın kimliyini gizlətməmiş olur. Onlar qeydiyyatdan keçərkən saxta məlumatlar qeyd edirlər;

- saytda elmi ictimaiyyətdə tanınmış alimlərin adlarından sui-istifadə olunur;
- jurnalın veb saytında *Thomson Reuters* və s. bu kimi bazalara keçid linkləri yerləşdirilsə də bu linklər sadəcə həmin bazalara keçid funksiyasını oynayır və jurnalın bazada qeydiyyatını əks etdirmir;
- redaksiya heyəti ilə əlaqə məlumatlarının olmaması cinayətkarları birbaşa tapmağı çətinləşdirir;
- yalançı qeydiyyat keçidlərindən istifadə olunur;
- elmi tərəfdaşlar olaraq saxta təşkilatların adları göstərilir. Məsələn, “*International Association of X*”, “*American Society of X*”, “*World Association of X*” və s. kimi yaxşı səslənən adlardan istifadə olunur.

Cədvəl 1.

2011-2015-ci illər ərzində oğurlanmış bir neçə jurnalın orijinal və saxta adları (veb-saytları)

№	Qanuni jurnal, onun orijinal veb saytı	Oğurlanmış jurnalın saxta veb saytı
1	Archives des sciences www.unige.ch/sphn/	www.sciencesarchive.com www.archiveofscience.com
2	Saussurea: Journal de la Société botanique de Genève (0373-2525) www.socbotge.ch/saussurea.htm	www.saussurea.org
3	Sylwan (0039-7660) http://sylvan.ibles.waw.pl/pls/apex/f?p=105:1:0	http://sylvan.ibles.org
4	Wulfenia (1561-882X) www.landesmuseum.ktn.gv.at/210226w_DE.htm?seite=15	www.multidisciplinarywulfenia.org www.wulfeniajournal.com www.wulfeniajournal.at
5	Vitae Revista (0121-4004) http://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/vitae/ind	www.vitae-udea.org
6	Chemical and Process Engineering (0208-6425) www.degruyter.com/view/j/cpe	www.processengineering.net
7	Emergencias (1137-6821) www.semes.org/revista_EMERGENCIAS	www.sanidadediciones.com
8	Inteciencia (0378-1844) www.interciencia.org	www.ivic-gob.org
9	Kardiologiia (0022-9040) http://ores.su/en/journals/kardiologiya/	www.kardiologiyajournal.org
10	The Journal Of Technology (1012340-7) http://jot.ntust.edu.tw/index.php/jot/index	www.jotechno.com

Saxta qiymətləndirmə indeksləri və onları müəyyən etmə meyarları

İlk saxta qiymətləndirmə indeksi (ing. *Misleading Metric*) – qlobal impakt faktor (ing. *GIF, Global Impact Factor*) 24 oktyabr 2012-ci ildə naməlum kibercinayətkar tərəfindən yaradılmışdır. Qlobal impakt faktorun naməlum yaradıcısı *ResearchGate* kimi bir neçə akademik sosial şəbəkələrdə aktiv spam fəaliyyəti ilə məşğul olmuş, *GIF* saxta metrikasının üstünlükləri haqqında çoxlu sayda müzakirələr aparmışdır. 2013-cü ildə isə kibercinayətkarlar tərəfindən akademik cəmiyyətə *Citefactor* və universal impakt faktor (*UIF, Universal Impact Factor*) adı ilə daha 2 saxta keyfiyyət göstəricisi təqdim edilmişdir [12,13].

Hal-hazırda elmi ictimaiyyətdə tədqiqatçı, məqalə, jurnal səviyyəsində qiymətləndirmə aparən şübhəli şirkətlər mövcuddur. Məsələn, *journal impact factor, journals impact factor, systematic impact factor, technical impact factor, universal impact factor, science impact factor, scientific impact factor* və s. Bu cür saxta qiymətləndirmələri aşağıdakı meyarlara görə təyin etmək mümkündür:

1. qiymətləndirmə indeksinin veb-saytı qeyri-şəffafdır. Şirkətin yerləşdiyi məkan, idarəetmə heyəti, onların təcrübələri və şirkət haqqında digər məlumatlar çox azdır;
2. şirkət hər hansı jurnalın adını öz jurnallarının siyahısına daxil etmək üçün ödəniş tələb edir.
3. siyahıya daxil edilmiş demək olar ki, bütün jurnalların göstəricisi hər il artır;
4. şirkət təqdim etdiyi göstəricini hesablamaq üçün *Google Scholar*-dan öz verilənlər bazası kimi istifadə edir (*Google Scholar* keyfiyyəti qiymətləndirmir və özündə yırtıcı jurnalları da indeksləşdirir);
5. qiymətləndirmənin adında “impakt faktor” terminindən istifadə olunur;
6. qiymətləndirmə metodologiyası həqiqəti əks etdirmir və onun elmi əsası olmur;
7. şirkətin məqsədi yalnız şübhəli jurnallar vasitəsilə qazanc əldə etməkdir. Jurnalın saxta keyfiyyət göstəricisi almaqda məqsədi isə özünə məqalə müraciətlərinin sayını artırmaqdır, belə ki, jurnal hər bir məqaləni müəyyən ödəniş müqabilində çap edir.

Mövcud yırtıcı jurnal və nəşriyyatların fəaliyyətini öyrəndikdən sonra onlarla necə mübarizə aparmağın yollarının işlənməsi məsələsi aktuallaşır. Hal-hazırda İnternet mühitində yırtıcı jurnalları sadalanan əlamətlərə görə təyin etmək üçün intellektual sistemin hazırlanması qarşımıza qoyulan əsas məqsədlərdən biridir. Doğrudur, “*Think! → Check! → Submit!*” adlı onlayn sistemdə “yırtıcı” jurnalları təyin etmək üçün tədqiqatçının diqqət yetirməli olduğu bir neçə məqam sadalanmışdır. Lakin bu sistem bir növ tövsiyə xarakteri daşıyır və tədqiqatçıya jurnalın orijinallığını avtomatik təyin etməyə imkan vermir.

Bizim məqsədimiz isə növbəti mərhələdə yırtıcı jurnalları orijinal jurnaldan fərqləndirən əsas parametrlərin alqoritmik strukturla təyin edilməsi və bu alqoritmik struktura əsaslanan proqram təminatının işlənməsidir.

Nəticə

Aparılan araşdırmalar onu göstərir ki, İnternet mühitində elmi informasiyanın çox sürətlə artması tədqiqatçının burada orijinal məlumat əldə etməsini nisbətən çətinləşdirir. Son zamanlar bir çox akademik bazalara da daxil olan saxta jurnalların sayı getdikcə artmaqdadır. Kibercinayətkarlar bu cür jurnallardan yeni alət kimi istifadə edərək, müəlliflərə maddi və mənəvi ziyan vururlar. Artıq bəzi elmi cəmiyyətlər tərəfindən qara siyahıya salınmış “yırtıcı” və “oğurlanmış” jurnallar elmi cəmiyyətdə tədqiqatçıların informasiya təhlükəsizliyinə qarşı yönəlmiş təhdid hesab olunurlar. Bu cür jurnalların tələsinə düşməmək üçün tədqiqatçı məqalə dərc etdirmək üçün bir neçə məqama xüsusilə diqqət yetirməlidir. Ən əsası isə tədqiqatçının birbaşa adına ünvanlanmış elektron məktubları nəzərə almamalı, əgər jurnalın tanınmış bazalarda indekslənməsi haqqında məlumat varsa, onun həqiqiliyini yoxlamalı, jurnala məxsus saytın *InterNIC, Domain Tools, GoDaddy, OnlineNIC* saytlarında *Whois* profilini analiz etməli, saytda mövcud faylların mənbəyini yoxlamalı və veb saytın ümumi dizaynını qiymətləndirməlidir.

Bununla yanaşı müəllif özü jurnalı analiz edib, onun ümumi tələblərə hansı səviyyədə cavab verdiyini yoxlaya bilər. Əgər tədqiqatçı jurnalın hər hansı bir tələbi ödəmədiyini görərsə, onun yırtıcı jurnal olmasını ehtimal etməlidir.

Son illər çoxlu sayda tədqiqatçıların “yırtıcı” jurnalların tələsinə düşməsi səbəbindən İnternet mühitində avtomatlaşdırılmış intellektual sistemin işlənməsi zərurəti meydana gəlir. Məqsədimiz “yırtıcı” jurnalları avtomatik aşkarlayan ekspert sisteminin hazırlanması və onlayn mühitdə fəaliyyət göstərməsi və daim yenilənməsidir. Bu sistem tədqiqatçılara aşağıdakı imkanları verəcək:

- Orijinal elmi jurnalları hansı əlamətlərə görə seçməli və bu jurnalların ağı siyahısı ilə tanış olmaq;
- “Yırtıcı” jurnalları xarakterizə edən əsas göstəriciləri müəyyən etmək;
- “Yırtıcı” jurnal olduğu ehtimal edilən jurnalların qara siyahısı ilə tanış olmaq;
- Məqalə dərc etdirmək üçün seçilmiş jurnalın “yırtıcı” olub-olmamasını avtomatik müəyyənləşdirmək.

Ədəbiyyat

1. Martino A.S., Perramon X. Phishing secrets: history, effects, and countermeasures // International Journal of Network Security, 2010, vol.11, no.3, pp.163–171.
2. Carl E. “On Predatory Publishers: a Q&A With Jeffrey Beall”. Brainstorm. The Chronicle of Higher Education, 2012, 5 June, <http://www.chronicle.com/blogs/brainstorm/on-predatory-publishers-a-qa-with-jeffrey-beall/47667>.
3. Beall J. Predatory publishing is just one of the consequences of gold open access // Learned Publishing, 2013, vol.26, no.2, pp.79-83.
4. Beall J. Predatory publishers are corrupting open access // Nature, 2012, vol.489, no.7415, <http://www.nature.com/news/predatory-publishers-are-corrupting-open-access-1.11385>.
5. Beall J. Essential information about predatory publishers and journals. International Higher Education, 2016, <http://www.ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ihe/article>
6. Hijacked Journals, <http://www.beallslit.weebly.com/hijacked-journals.html>
7. Jalalian M., Dadkhah M. The full story of 90 hijacked journals from August 2011 to June 2015 // Geographica Pannonica, 2015, vol.19, no.2, pp.73-87.
8. Grant B. Elsevier published 6 fake journals // The Scientist, 2009b, <http://www.the-scientist.com/?articles.view/articleNo/27383/title/Elsevier-published-6-fake-journals> .
9. Machacek V., Srholec M. Predatory journals in Scopus, IDEA, 2017, <http://www.go.nature.com/2wd3es7>
10. Список «мусорных» журналов, http://www.gazeta.ru/science/2017/04/19_a_10634891.shtml
11. Identifying Predatory Publishers, <http://www.the-scientist.com/?articles.view/articleNo/49862/title/Identifying-Predatory-Publishers>.
12. Jalalian M. The story of fake impact factor companies and how we detected them // Electronic physician, 2015, vol.7, no.2, pp.1069–1072.
13. Criteria for Determining Predatory Open-Access Publishers., <http://www.scholarlyoa.files.wordpress.com/2012/11/criteria-2012-2.pdf>.

УДК 004.91

Гасанова Рахилия Ш.¹, Аскеров Фирудин Ш.²

^{1,2}Институт Информационных Технологий НАНА, Баку, Азербайджан

¹rahasanova@gmail.com, ²firudinasgarov@gmail.com

Идентификация признаков, характеризующих «хищные» журналы

В статье затрагиваются проблемы, связанные с публикацией материалов в международных научных журналах. Анализируются основные моменты, которым исследователь уделяет особое внимание при выборе научного журнала, ловушки, с которыми сталкиваются авторы. Представлены примеры, а также предложены методы обнаружения «хищных» и «похищенных» журналов, используемых в последние годы киберпреступниками. Здесь также приведены факты кражи конфиденциальных личных данных. Дана информация о вероятности выбора журналов, предназначенных в качестве мишени со стороны преступников. Перечисляются моменты, на которые необходимо обратить внимание, чтобы не угодить в ловушку «хищных» журналов и издательств.

Ключевые слова: *импакт-фактор, международная академическая база, «хищный» журнал, «хищное» издательство, «похищенный» журнал, «мусорные» журналы, фальшивый журнал, ловушка «хищных» журналов.*

Rahila Sh. Hasanova¹, Firudin Sh. Asgarov²

^{1,2}Institute of Information Technology of ANAS, Baku, Azerbaijan

¹rahasanova@gmail.com, ²firudinasgarov@gmail.com

Identification of features of predatory journals

The article deals with publication of articles in international scientific journals and related problems. A researcher's main point to consider when selecting a scientific journal and “traps” encountered by the authors are investigated. In recent years, information, examples and detecting methods of predatory and “hijacked” journals used by cybercriminals as a tool are proposed. It also lists facts such as kidnapping sensitive personal data. Information is provided on the journals which are targeted by the criminals and nuances on avoiding to fall into the trap of predatory journals and publishing houses are listed.

Keywords: *impact factor, international academic base, predatory journal, predatory publisher, hijacked journal, junk journals, fake journal, a trap of predatory journals.*